

DOI 10.26886/2414-634X.4(31)2019.5

UDC 78.072.3

**SCIENTIFIC ACTIVITY BY PROFESSOR E. BOGOSLOVSKY IN THE
CONTEXT OF DOMESTIC MUSICOLOGY'S DEVELOPMENT OF THE
20TH CENTURY'S BEGINNING**

O. Badalov, PhD of Art Criticism

Chernihiv department National Academy of Culture and Arts Management,
Ukraine, Chernihiv

The subject of the study – understanding of the scientific activity by Moscow Conservatory's professor E. Bogoslovsky – a significant figure in the national musical life of the end of the 19th – first third of the 20th century – almost unknown to contemporary musicology.

The purpose of the article is to study the activities by E. Bogoslovsky in the context of the national music science's development of the first third of the 20th century.

Methodological basis of the work are the following methods: historical and chronological – to reveal the facts of the activities by E. Bogoslovsky as the organizer of scientific work and researcher in the history of music; source study – for studying his scientific heritage, features of his scientific activity in the socio-cultural space of a certain period; logical-generalization – for systematization and generalization of the results of the conducted research.

The result of the study is the introduction of the materials on the scientific activity by professor E. Bogoslovsky for the first time in the national musicology, in particular his works «The General History of Music» and «History of Piano Literature in connection with the evolution of styles and forms of Piano Music». Their application in scientific, musical-

pedagogical and educational activities will significantly expand the perceptions of domestic musical culture's development.

The results of the study made it possible to conclude that E. Bogoslovsky's important role in the development of domestic musicology, in particular, of historical musicology.

Key words: historical musicology, history of music, piano literature, Chernihiv region, Moscow Conservatory, E. Bogoslovsky.

кандидат мистецтвознавства, Бадалов О. П. Наукова діяльність професора Є. Богословського у контексті розвитку вітчизняного музикознавства початку ХХ століття/ Чернігівська філія Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Чернігів, Україна

Предмет дослідження – осмислення науково-дослідницької діяльності професора Московської консерваторії Є. Богословського – значної постаті вітчизняного музичного життя кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. – майже невідомого сучасному музикознавству.

Мета статті – вивчення діяльності Є. Богословського у контексті розвитку вітчизняної музичної науки першої третини ХХ ст.

Методологічну основу роботи складають наступні методи: історико-хронологічний – для виявлення фактів діяльності Є. Богословського як організатора наукової роботи та дослідника історії музики; джерелознавчий – для вивчення наукового спадку митця, особливостей його наукової діяльності у соціокультурному просторі визначеного періоду; логіко-узагальнюючий – для систематизації та узагальнення результатів проведеного дослідження.

Результатом дослідження є введення до наукового обігу вперше у національному музикознавстві матеріалів про наукову діяльність

професора Є. Богословського, зокрема, його праць «Загальна історія музики» та «Історія фортепіанної літератури у зв'язку з еволюцією стилів і форм фортепіанної музики». Їх застосування у науковій, музично-педагогічній та просвітницькій діяльності значно розширять усталені уявлення про розвиток вітчизняної музичної культури. Результати дослідження дозволили дійти висновку про вагомую роль Є. Богословського у становленні вітчизняної музикології, зокрема, історичного музикознавства.

Ключові слова: історичне музикознавство, історія музики, фортепіанна література, Чернігівський регіон, Московська консерваторія, Є. Богословський.

Вступ. На сучасному етапі розвитку вітчизняного музикознавства важливого значення набуває вивчення та осмислення здобутків визначних діячів національної культури, постаті й доробок яких були, з тих чи інших причин, вилучені з наукового обігу. До числа таких діячів належить активний учасник вітчизняного культурно-просвітницького та науково-організаційного руху кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. Євген Васильович Богословський (1874–1941), що «багато сприяв підняттю науково-теоретичного рівня історії музики у нашій країні» [1, арк. 1]. В той же час, Є. Богословський – значна фігура у вітчизняному музичному житті – майже невідомий сучасному музикознавству. Дана обставина обумовлює **актуальність** вивчення його науково-дослідницької діяльності в контексті розвитку вітчизняної музичної науки першої третини ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Основні етапи життєтворчості та особливості музично-педагогічної діяльності Є. Богословського були досліджені автором даної статті [2; 3]. Деякі аспекти громадсько-просвітницької

діяльності митця на Чернігівщині висвітлила Т. Ляшенко [19]. Вивчення науково-теоретичного спадку Є. Богословського не проводилося, що обумовлює **наукову новизну** публікації.

Мета статті – висвітлення науково-дослідницької діяльності Є. Богословського як непересічного представника вітчизняного музикознавства першої третини ХХ ст., що висуває наступні **завдання**: з'ясування хронології наукової діяльності Є. Богословського, вивчення матеріалів архіву науковця у Російському державному архіві літератури і мистецтва (Москва) з подальшим узагальненням результатів, виокремлення його наукових праць та їх аналіз.

Методологія. Методологічну основу роботи складають наступні методи: історико-хронологічний – для виявлення фактів діяльності Є. Богословського як організатора наукової роботи та дослідника історії музики; джерелознавчий – для вивчення наукового спадку митця, особливостей його наукової діяльності у соціокультурному просторі порубіжжя ХІХ–ХХ ст.; логіко-узагальнюючий – для систематизації та узагальнення результатів проведеного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Євген Васильович Богословський народився 26 грудня 1874 р. у Нижньому Новгороді. Початкову музичну освіту здобув у музичній школі П. Пушечнікової у Харкові. У 1892–1894 рр. Є. Богословський навчався на історичному факультеті Харківського університету; з 1894 р. він продовжив навчання у Московському університеті, а також став студентом Московської консерваторії, яку закінчив у 1900 р.

Ще під час навчання у консерваторії Є. Богословський здобув визнання у мистецьких колах як піаніст. Він виступав у імпрезах «Гуртка любителів російської музики» подружжя Керзіних та «Будинку пісні» М. Оленіної-д'Альгейм. Одночасно з суто виконавською діяльністю митець починає діяти у сфері музичного просвітництва. Він

влаштовує концерти-лекції, де оповідає про музичні явища, мистецькі стилі, композиторів тощо, супроводжуючи розповідь своєю грою (програми, присвячені творчості І. С. Баха, В. А. Моцарта, Л. Бетховена, Р. Шумана, Ф. Шопена, Е. Гріга, П. Чайковського). Такий вид діяльності був популярним на початку ХХ ст. Можна згадати старшого сучасника Є. Богословського, піаніста, професора Московської консерваторії Давида Шора, який одним з перших організовував просвітницькі концерти, де виступав як піаніст-соліст та лектор-музикознавець. Д. Шор вважав музичну освіченість суспільства запорукою його розвитку: «тисячі людей переживають разом зі мною не лише насолоду від музичних творів, але дещо більше: аналіз музичних творів дозволяє нам глибше проникнути у таємниці нашого мистецтва, зазнати перетворюючу дію великих явищ музики» [27, с. 48]. Подібні переконання були властиві й Є. Богословському, виступи якого користувалися надзвичайною популярністю і збирали велелюдну аудиторію у Москві, Петербурзі, Самарі, Харкові, Києві, Чернігові.

З метою вдосконалення лекційної частини своїх концертів, Є. Богословський починає приділяти посилену увагу історії музичного мистецтва. Історизм мислення, розвинений під час навчання у Харківському та Московському університетах, та методологія вивчення історичних процесів, якою опанував Є. Богословський, допомагали в узагальненні фактів історії музики, виробленні власної системи досліджень. Курс історії музики, який викладався у Московській консерваторії порубіжжя ХІХ–ХХ ст., не вдовольняв вимогам Є. Богословського, адже «був зібранням фактів, якимось словесним перелічуванням подій музичного життя, імен композиторів, назв творів. Але сама музика не була предметом наукового вивчення, і не було взагалі ніякої наукової музично-історичної концепції в основі такого курсу» [24, арк. 7]. У цьому контексті цікавим є лист співучня

Є. Богословського по Московській консерваторії Л. Ніколаєва (майбутнього корифея Ленінградської фортепіанної школи), який відзначав у 1898 р., що історію музики «надто вже погано читають» [21, с. 189]. Ще більш жорстко охарактеризував стан тогочасної музичної науки Л. Сабанєєв: «одне суцільне некультурне непорозуміння <...> позбавлене всякого натяку на який би то не було синтез – основну ознаку “наукової” дисципліни» [23, с. 375].

Значну підтримку у дослідницькій роботі Є. Богословському надавав С. Танєєв, який «увів до практики навчання <...> принцип історизму», що «знайшов продовження у його багаточисельних учнів <...> обумовивши особливу роль науково-музикознавчої рефлексії не лише у навчанні теоретиків та композиторів. Під впливом Танєєва закладалися основи теорії виконавських мистецтв, й, як наслідок, з’являлися навчальні посібники нового типу» [20, с. 56]. Серед таких посібників – дві ґрунтовні праці Є. Богословського «Історія фортепіанної літератури у зв’язку з еволюцією стилів і форм фортепіанної музики» та «Загальна історія музики».

Роботу Є. Богословського над згаданими дослідженнями супроводжувала його науково-організаційна діяльність як одного з фундаторів товариства «Музично-теоретична бібліотека», заснованого з ініціативи С. Танєєва у 1908 р. Син письменника Л. Толстого Сергій, який входив до складу членів «Музично-теоретичної бібліотеки», згадував, що там у «дев’ятисотих роках <...> відбувалися доповіді, виконувалися та репетирувалися музичні твори, особливо старовинні, обговорювалися різні музичні питання» [25, с. 373–374]. Наприклад, на засіданні історичного відділу від 21 грудня 1913 р. «Є. В. Богословський прочитав доповідь “Стислий нарис розвитку органної фуги до Баха”, ілюструючи його виконанням фуг Габріелі, Фрескобальді, Пахельбеля, Букстехуде (останню – на двох фортепіано спільно з Б. Л. Яворським).

У другому відділенні доповідач надав стислу характеристику органних фуг Баха», які потім виконав у ансамблі з С. Танєєвим [26, с. 95].

Очолюючи історичний відділ новоутвореного товариства, Є. Богословський неодноразово виступав у періодичних виданнях, характеризуючи стан справ у галузі вітчизняної музичної науки. Так, у 1911 р. у статті про відкриття читального залу «Музично-теоретичної бібліотеки» Є. Богословський констатував донедавну «повну відсутність музично-теоретичних книгосховищ» [12, с. 210]. Окреслюючи коло проблем історичного музикознавства, що потребують негайного вирішення, у 1912 р. Є. Богословський виступив зі статтю «Становище наукових занять історією музики на Заході і у нас» [11, с. 1052]. Автор констатував, що за кордоном питаннями історії музики займався ряд визначних вчених, зусиллями яких були досягнуті вагомі результати. На противагу цьому, перед вітчизняними музикознавцями – «поле, поки ще не зоране, адже в жодному як у музичному, так і у загальноосвітньому закладі немає науково поставленої кафедри історії музики» [11, с. 1052].

Прикладом мотиваційної дії, яку справляла робота у «Музично-теоретичній бібліотеці» на наукові розвідки Є. Богословського, може слугувати його стаття «Пам'яті того, ким ми були живі». Надрукована 26 квітня 1915 р. у часопису «Музика», вона була присвячена життєтворчості О. Скрябіна, який пішов з життя 14 квітня (за старим стилем) [10, с. 281]. Текст статті був представлений автором 21 квітня на засіданні історичного відділу «Музично-теоретичної бібліотеки». Тобто, лише тиждень знадобився Є. Богословському, щоб підготувати ґрунтовний матеріал, де він характеризував значення О. Скрябіна для подальшого розвитку музичного мистецтва, наголошував на його новаторстві. У редакторському коментарі часопису «Музика»

зазначалося, що «це були перші <...> поминки на честь великого композитора» [10, с. 281].

У 1916 р. Є. Богословський завершив остаточне оформлення праць «Загальна історія музики» та «Історія фортепіанної літератури у зв'язку з еволюцією стилів і форм фортепіанної музики». Того ж року він був запрошений на посаду професора Московської консерваторії, де викладав історію музики три роки. Зазначимо, що протягом усього часу створення своїх праць (кінець XIX – 1916 р.) Є. Богословський апробував результати своїх музикознавчих досліджень у педагогічній роботі, викладаючи історію музики у Музично-педагогічному інституті О. Візлер, Музичному училищі сестер Гнесіних, Музично-драматичному училищі Московського філармонійного товариства, Народній консерваторії Москви.

Фундаментальне дослідження Є. Богословського «Загальна історія музики» стало «першим і дуже яскравим кроком на шляху до створення і формування історичного погляду, історичної науки» [24, арк. 7]. У передмові до «Загальної історії музики» автор зазначає, що «курс дає систематизацію того величезного матеріалу, який містять у собі дані історії музики, він має на меті познайомити читача з усіма новими досягненнями музично-історичної думки. Нестача, або майже повна відсутність таких оригінальних видань, виправдовує цю спробу автора, усю відповідальність якої, за сучасних умов праці у Росії, він цілком розуміє Ця праця корисна також, як відправний пункт для більш детальних робіт з того чи іншого питання» [7, арк. 2].

На жаль, у цілісному вигляді «Загальна історія музики» не дійшла до нашого часу. Відомо, що єдиний екземпляр дослідження Є. Богословського було передано до Державного інституту музичної науки, а згодом втрачено [17, арк. 2]. У Російському державному архіві літератури і мистецтва (Москва) зберігаються чернетки рукопису

російською та українською мовами, які засвідчують не лише значний обсяг роботи, проведеної автором, але й його обізнаність в українському музичному русі доби національного відродження України першої чверті ХХ ст. [6; 7].

Вивчення чернеток рукопису «Загальної історії музики» дає уявлення про історичний період, охоплений у праці Є. Богословського, – від музичної культури Давнього Сходу (Ассирія, Єгипет, Вавилон, Індія, Китай), Давньої Греції, Давньої Русі до початку ХХ ст. Автор досить помірно використовує у «Загальній історії музики» біографічний метод дослідження. Звісно, поза його увагою не залишилися видатні майстри (Д. Палестрина, Д. Фрескобальді, родина Бахів, віденські класики, Р. Шуман, Ф. Шопен, К. Дебюссі, М. Глінка, «Могуча кучка», П. Чайковський, С. Рахманінов, О. Скрейбін), але пріоритет надано питанням загальноісторичного розвитку музичного мистецтва. Зокрема, Є. Богословський розглядає питання підходів до вивчення історії музичного руху та його соціально-економічного підґрунтя, впливу християнства на розвиток музичного мистецтва; висвітлює регіональні особливості мистецьких явищ: «Римська школа. Венеційська школа. Стара французька школа багатоголосся. Флорентійська школа ХІV ст. Нідерландська школа у ХVІ ст. Органна та клавесинна музика в Італії у ХVІІ ст.»; прослідковує розвиток жанру опери у національних ареалах: «Історія опери. Опера у Римі до 1650 р. Французька опера ХVІІ-ХVІІІ ст. Виникнення і розвиток опери в Росії»; представляє погляд на розвиток мистецьких напрямів: «Класицизм у музиці. Музичний романтизм ХІХ ст. Імпресіонізм К. Дебюссі» тощо [6; 7].

Значну цікавість для українського музикознавства представляють розділи рукопису, присвячені українській музиці початку ХХ ст., які були написані Є. Богословським під час перебування в Україні після 1919 р.

З особистих обставин дослідник переїхав до Чернігова, де мешкала його мати. Незважаючи на переїзд до провінційного міста, Є. Богословський не полишає наукову роботу. Викладаючи у місцевому музичному училищі, він перекладає свою працю «Загальна історія музики» українською мовою, доповнює її аналізом творчості тогочасних українських композиторів К. Стеценка, Я. Степового, М. Леонтовича, Л. Ревуцького, П. Козицького М. Вериківського, В. Косенка, П. Сениці, М. Вербицького, І. Лавровського, Д. Січинського, С. Людкевича, В. Барвинського [6]. Звісно, Є. Богословський не оминув постать М. Лисенка, якого визначив творцем національної української композиторської школи, що «працював у тяжкий час, коли до його роботи не усі ставилися зі співчуттям, сама її спрямованість викликала нарікання. Тепер, коли результати його діяльності очевидні, коли українська музика все більше розвивається та сягає все вищого стану, ми не повинні забувати, скільки праці і зусиль поклав свого часу той же Лисенко, коли його методи роботи по збиранню музичного фольклору ще тільки формувалися» [6, арк. 88].

Вивчаючи витоки творчості М. Лисенка, Є. Богословський вказує, що вона ґрунтується на народній українській пісні: «він величний, коли пише в її дусі; коли він відходить від неї або недостатньо заглиблюється в неї, він нібито відмовляється від самого себе» [9, арк. 3]. Саме М. Лисенка Є. Богословський визначає як основоположника національної академічної музики: «Щоб стати національним митцем, йому, як і Глінці, треба було: 1) у технічному відношенні стати поряд з композиторами Заходу, засвоїти усі технічні багатства цього мистецтва, 2) вникнути в особливості укладу народної української пісні та покласти її в основу нової музики. У кращих своїх творіннях Лисенко досяг того й іншого, і тому справедливо посів місце фундатора української школи» [9, арк. 4].

К. Стеценка, Я. Степового, М. Леонтовича Є. Богословський характеризує як «романтиків, “селян” – народників. Народна пісня – основа їх творчості, чим вони відрізняються від молодшого “міського” покоління композиторів» [6, арк. 29]. На творчість К. Стеценка, за спостереженням дослідника, вплинув «старосвітський український романс. Інший вплив – церковний, релігійний. Стеценко розкладає для хору колядки, пише у народному дусі Панахиду (1915) <...> Це не церковна музика, це по-мистецьки оздоблений музичний символ української релігійної лірики, український Requiem. Стихія релігійної лірики тут щільно стикається зі стихією народної світської пісні» [6, арк. 29].

Я. Степового Є. Богословський вважав «апологетом народної сільської пісні <...> Ще учнем він пише “Барвінки” елегійного характеру, ліричного складу, споріднені з романсами Лисенка. Але серед них є більш вагомі. “Степ” – прекрасна картина то мовчазного, то охопленого вихором і бурею степу» [6, арк. 30]. Характеризуючи конструктивний елемент творів Я. Степового, Є. Богословський пише, що «форма його пісень проста, переважає мелодійна лінія, в ній – багатство автора. Акомпанемент простий, нібито імпровізований» [6, арк. 31].

Оцінюючи творчість М. Леонтовича, дослідник підкреслює новаторський характер його доробку: «це майстер пісні. І тут, в її обробці він знайшов новий шлях. <...> “Дударик” та геніальний “Щедрик”, де на один мотив з 4-х нот – ціле відкриття ладових зіставлень, динамічних звучностей, контрастуючих моментів, – це не етнографічний підхід до пісні, як у його попередників, це лірика загального, світового значення. І в цьому Леонтович – глава нового напрямку. Це внесок до всесвітньої творчості» [6, арк. 32–33].

Надзвичайно високо Є. Богословський поставив Л. Ревуцького, якого вважав «найталановитішим українським композитором, що

вихований на джерелах всесвітньої музичної культури. <...> Він тяжіє до інструментальної музики: дві симфонії, концерт для фортепіано, фортепіанні п'єси» [6, арк. 37]. На думку дослідника, навіть у циклах обробок народних пісень «Сонечко», «Галицькі пісні», «Козацькі пісні», здійснених Л. Ревуцьким, «мелодійний центр ваги – на акомпанементі фортепіано, що йому композитор надає всієї тонкості свого стилю» [6, арк. 38]. Є. Богословський слушно підмічає вплив творчості Ф. Шопена, О. Скрябіна, С. Прокоф'єва на «фортепіанний стиль Л. Ревуцького. У нього є власне “я” – звукова послідовність дисонансів – гостра, але не надмірна» [6, арк. 38].

На підставі вивчення архівних матеріалів науковця, можна стверджувати, що він мав далекоглядні плани щодо дослідження творчості українських композиторів, але з завершенням періоду українізації на початку 1930-х рр., посиленням антиукраїнських тенденцій, що дістали визначення «Розстріляне Відродження», Є. Богословський зупиняє свою науково-дослідницьку роботу даного спрямування.

Одним з перших системних досліджень фортепіанної музики у вітчизняному музикознавстві стала праця Є. Богословського «Історія фортепіанної літератури у зв'язку з еволюцією стилів і форм фортепіанної музики». Цікаво її порівняти з більш ранньою роботою подібної тематики – «Історією фортепіано у зв'язку з історією фортепіанної віртуозності та літератури» професора Харківської консерваторії Р. Геніки (1859–1942), виданої П. Юргенсоном у 1896 р. У цій праці багато уваги приділено особливостям конструкції струнно-клавішних інструментів різних епох, вона насичена описами клавірного інструментарію стародавніх часів та технології гри на них. Методологія дослідження Р. Геніки ґрунтується, переважно, на біографічному

методі – розділи монографії присвячені Фрескобальді, Фробергеру, Куперену, Рамо, Скарлатті, родині Бахів, віденським класикам.

Є. Богословський реалізує мету свого дослідження ширше. Він презентує не лише «головних» дійових осіб історії музики, але й враховує загальне культурне тло музично-історичного процесу. З цього приводу сам автор у першому розділі своєї праці зазначав: «біографічний метод має бути обмеженим в історії музики. Сам процес її розвитку уявляється більш закономірним, незалежним від появи того чи іншого музичного генія: навпаки, поява цих геніїв викликана загальним станом мистецтва. Генії або завершують певний процес, що розвивається протягом тривалого часу <...> або це – новатори, що відкривають для мистецтва нові шляхи, які передбачають його рух задовго наперед, визначаючи характер і спрямування цього руху» [8, арк. 4–5].

Від свого переконання в обмеженому застосуванні біографічного методу при здійсненні історичних досліджень Є. Богословський відступив лише у двох розділах «Історії фортепіанної літератури ...», присвячених постатям І. С. Баха і Л. Бетховена. Дане виключення можна пояснити тим, що творчість цих композиторів має епохальне значення у розвитку фортепіанної літератури. За визначенням Є. Богословського, «І. С. Бах – це синтез різних шкіл, різноманітних національних течій у мистецтві. Бах завершитель значного й особливого періоду в історії клавіру» [8, арк. 10–11]. Ведучи мову про Л. Бетховена, автор зазначає, що він – «ціла музична ера» [8, арк. 18].

«Історія фортепіанної літератури ...» Є. Богословського складається з 12 лекцій-розділів, кожен з яких доповнений переліком праць (згідно представленої тематики) західноєвропейських музикознавців, що засвідчує величезну ерудицію автора та потужну джерельну базу дослідження.

Основні методологічні засади й погляди на предмет дослідження викладені Є. Богословським у першому розділі праці, де з'ясовуються «методи вивчення історії музики. Закономірності в історичній течії музичних явищ. Послідовна зміна музичних стилів. Культурне значення окремих періодів історії музики. Фортепіано та його попередники. Етапи, пройдені фортепіано у його розвитку. Характеристика головних шкіл та представників фортепіанного стилю» [8, арк. 1].

У наступних розділах – розгляд певних культурно-історичних феноменів, що доповнюється оглядом внеску композиторів визначеного періоду у розвиток фортепіанної літератури. Так, ведучи мову про виникнення клавикорду та клавесину, автор дає загальну характеристику XVI ст. в музиці, з'ясовує нові явища у різних її сферах, згадує про школу Г. Бухнера. Окремі розділи дослідження присвячені характерним особливостям стилю англійських в'юрджиналістів та нідерландських клавесиністів XVI ст. Здійснюючи огляд різних напрямів у музиці для клавіру XVII ст., Є. Богословський торкається впливу на неї французької лютневої музики, дає характеристику клавірній музиці Німеччини XVII ст. та Франції XVII-XVIII ст.

Значну увагу у монографії Є. Богословського приділено органу як одному з чинників розвитку фортепіанної літератури: лекція №2 «Орган, його значення у розвитку клавірних інструментів. Орган у Середньовіччі. Ранні органні табулатури. Колорований органний стиль XIV-XV ст.»; лекція №6. «Органна та клавесинна музика в Італії у XVII ст. Еволюція цього стилю. Фрескобальді. Пасквіні. Доменіко Скарлатті»; лекція №9. «І. С. Бах. Загальна характеристика творчості Баха. Релігійний елемент в його творчості. Історичне становище Баха як композитора для клавіру. Аналіз його творів для цього інструменту» [8].

Зазначимо, що у набутті Є. Богословським ґрунтовних знань про орган та органну літературу Середньовіччя вирішальне значення мало перебування дослідника протягом 1908–1909 рр. у Регензбурзькій органній школі (Баварія). Вона була заснована у 1874 р. професором Францем Габерлем (1840–1910), який був найвідомішим у Європі знавцем поліфонії строгого стилю, католицької церковної музики та її історії. Цікаво, що коли Євген Васильович пояснив мету свого візиту до школи, то Ф. Габерль здивувався: «Це перший випадок, коли не християнин (він так і вигукнув: «Nein Christ!») бажає займатися у школі, до якої приймають лише католиків» [15, арк. 3]. Є. Богословський переконав його дозволити перебувати у школі, мотивуючи тим, що «тільки тут я можу дослідити у ближньому спогляданні за їх практиками те, що в теорії є сухим й абстрактним» [15, арк. 4]. Докладний звіт про своє перебування у Регензбурзькій органній школі Є. Богословський представив на засіданні історичного відділу «Музично-теоретичної бібліотеки» у 1910 р., а набуті знання узагальнив у своїх монографіях [5].

У лекціях, присвячених характеристиці XVIII ст., Є. Богословський змальовує культурно-історичні передумови появи галантного напрямку фортепіанного мистецтва. Це дозволяє автору прослідкувати розвиток фортепіанної літератури від Ф. Е. Баха до В. А. Моцарта. Завершує монографію розділ, присвячений творчості Л. Бетховена, де з'ясовуються «загальний характер його творчості. Витоки цієї творчості. Форма творчості Бетховена. Емоційний її бік. Загальнокультурне значення музики Бетховена. Характеристика еволюції його фортепіанної творчості» [8, арк. 336].

З огляду на ґрунтовність праці Є. Богословського, відсутність у науковому обігу даних про неї, «Історія фортепіанної літератури ...»

заслуговує на докладний аналіз, що виходить за межі даної статті й передбачає окрему публікацію.

Однією з останніх ґрунтовних розвідок Є. Богословського стала стаття «Сучасні музичні течії в Росії» [13]. Вона датована 1928 р. і присвячена С. Танєєву, О. Скрябіну, С. Рахманінову та М. Метнеру. Своєрідним її продовженням можна вважати статтю «Композитори», видану у 1940 р. – до згаданих постатей були додані К. Сараджев, Л. Ніколаєв, І. Сац. [14]. Зазначимо, що у даній роботі вперше в українському музикознавстві приділено увагу творчому спадку Іллі Олександровича Саца (1875–1912) – уродженця Чернігівщини, одного з творців легендарної вистави Московського художнього театру «Синій птах», «основоположника нового жанру – музики до драматичної вистави» [4, с. 6]. Стисло описуючи буремний життєвий шлях І. Саца, Є. Богословський наголошує на його яскравій творчій індивідуальності, що потужно проявилася у створенні музики до театральних вистав: «Це була незвичайна музика. Саца завжди вабило щось оригінальне, характерне. Він чув те, чого не чули інші. Він умів підкреслити найістотніше у відображеному предметі або явищі. Він вводить нові звуки, відтінки, примушує звичайні інструменти грати незвичайні для них сполучення» [14, арк. 2].

Діяльність Є. Богословського була високо оцінена його сучасниками, які вважали, що науковець «стояв, якщо можна так фігурально висловитися, біля колиски створення курсу історії музики» [24, арк. 7]. Сподіваючись на повернення Є. Богословського до Москви, у 1923 р. консерваторські колеги сповіщають його, що «кафедра історії музики ніким не зайнята, або вірніше немає достойного Вам наступника <...> восени приїздіть до нас» [18, арк. 1].

У 1924 р. ректор Київської консерваторії К. Михайлов запрошує Є. Богословського працювати на «науковому факультеті на чолі з

академіком Шмідтом, який ставить за мету підготовку музичних вчених. У програмі цього факультету є великий курс історії музики, який ми хотіли б запропонувати Вам» [16, арк. 1]. Але за станом здоров'я Є. Богословський був змушений відхилити усі пропозиції, залишаючись у Чернігові. Він очолив регіональний музично-просвітницький рух: був головою музичної секції Чернігівського губернського відділу народної освіти, керував місцевим музичним училищем, продовжував концертно-лекторську та педагогічну роботу. 9 вересня 1941 р. Є. Богословський загинув при бомбардуванні Чернігова німецько-фашистською авіацією.

Висновки. На підставі вищенаведеного можна дійти висновку, що своєю науково-дослідницькою діяльністю Є. Богословський здійснив вагомий внесок до вітчизняного музикознавства. Поява перших студій дослідника, починаючи з 1896 р., була зумовлена, здебільшого, необхідністю формування музикознавчого підґрунтя концертно-просвітницької роботи, яку Є. Богословський активно проводив на межі ХІХ–ХХ ст. Усвідомивши низький рівень вітчизняного музикознавства початку ХХ ст., Є. Богословський робить свій внесок в його розвиток шляхом створення досліджень «Загальна історія музики» і «Історія фортепіанної літератури у зв'язку з еволюцією стилів і форм фортепіанної музики». Користуючись методологією історичної науки, вчений здійснив узагальнення і систематизацію великого за обсягом матеріалу, ставши одним з фундаторів вітчизняного історичного музикознавства, що остаточно склався у радянський період.

Подальше вивчення науково-дослідницької діяльності Є. Богословського повинно тривати у річищі опрацювання архівів науковця, критичного осмислення його спадку, виявлення ідей, що дістали розробку у діяльності його колег та послідовників. З'ясування усіх аспектів науково-дослідницької діяльності Є. Богословського дозволить відтворити цілісну картину художнього буття цього

непересічного музиканта, значно збагатить уявлення про розвиток вітчизняного музикознавства, надасть змогу проаналізувати досягнення теорії і практики минувшини з метою їх практичного впровадження у сучасний музично-освітній процес.

Література:

1. Альшванг А. А., Брюсова Н. Я., Гольденвейзер А. Б., Иванов-Борецкий М. В., Игумнов К. Н., Нейгауз Г. Г., Пекелис М. С., Фишман Н. Л., Яворский Б. Л. (1934). Характеристика музыкально-научной деятельности профессора Московской консерватории Е. В. Богословского. Июнь. 1934 г. Российский национальный музей музыки. Ф. 203 Евгений Васильевич Богословский. №232. 1 арк.
2. Бадалов, О. П. (2018). Профессор Московской консерватории Е. В. Богословский и развитие музыкальных учебных заведений Москвы начала XX века. Учёные записки Российской академии музыки имени Гнесиных, 1 (24), 70–82.
3. Бадалов, О. П. (2010). Творча діяльність Є. В. Богословського у контексті розвитку музичної культури Росії та України кінця XIX – першої третини XX ст. Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти: зб. наук. ст. ХНУМ імені І. П. Котляревського, 30, 300–308.
4. Бахтин, А. А. (2006). Синтез искусств как основа мюзикла для взрослых и детей: дис. ... канд. иск. Москва: Российская академия театрального искусства – ГИТИС.
5. Богословский, Е. В. (1910). Воспоминания о Регенсбурге. 25 августа 1910 г. Російський державний архів літератури і мистецтва (РДАЛМ). Ф. 2061 Богословский Евгений Васильевич (1874–1941) – композитор, музыковед. Оп. 2. Од. зб. 1. 18 арк.

6. Богословский, Е. В. (1930). *Всеобщая история музыки. Лекции. На украинском языке. Черновой автограф, рукопись и машинопись с правкой автора. 1930-е гг. РДАЛМ. Ф. 2061. Оп. 1. Од. зб. 11. 92 арк.*
7. Богословский, Е. В. (1896–1928). *Всеобщая история музыки. Лекции. Черновой автограф. 1896–1928 гг. РДАЛМ. Ф. 2061. Оп. 1. Од. зб. 6. 269 арк.*
8. Богословский, Е. В. (1916). *История фортепианной литературы в связи со всеобщей историей музыки. Машинописная копия (1960) с правкой и пометами Е. И. Александровой. Сентябрь 1916 г. РДАЛМ. Ф. 2061. Оп. 2. Од. зб. 5. 381 арк.*
9. Богословский, Е. В. (1927). *Н. В. Лысенко. Автограф, рукопись. 1927 г. РДАЛМ. Ф. 2061. Оп. 2. Од. зб. 14. 9 арк.*
10. Богословский, Е. В. (1915). *Памяти того, кем мы были живы. Музыка, 26 апреля, 281.*
11. Богословский, Е. В. (1912). *Положение научных занятий историей музыки на Западе и у нас. Музыка, 8 декабря, 1052.*
12. Богословский, Е. В. (1911). *Речь при открытии читального зала имени Н. Г. Рубинштейна в обществе «Музыкально-теоретическая библиотека». Музыка, 19 марта, 210.*
13. Богословский, Е. В. (1928). *Современные музыкальные течения в России. Черновой автограф. 1928 г. РДАЛМ. Ф. 2061. Оп. 1. Од. зб. 6. 7 арк.*
14. Богословський, Є. В. (1940). *Композитори (зі спогадів) / Більшовик: Орган Чернігівського обкому КП(б)У, МПК та обласної Ради депутатів трудящих. – 1940. – 27 липня. – № 172 (2272). РДАЛМ. Ф. 2061. Оп. 1. Од. зб. 15. 2 арк. Арк. 2.*
15. *Лист Богословського Є. В. Танєєву С. І. від 12 жовтня 1908 р. РДАЛМ. Ф. 880 Танєєви. Оп. 1. Од. зб. 127. 5 арк.*

16. Лист Михайлова К. М. Богословському Є. В. від 27 січня 1924 р. РДАЛМ. Ф. 2061. Оп. 2. Од. зб. 15. 2 арк.
17. Лист Савелової З. Ф. Богословському Є. В. від 7 березня 1923 р. РДАЛМ. Ф. 2061. Оп. 2. Од. зб. 19. 2 арк.
18. Лист Шора Д. С. Богословському Є. В. від 02 червня 1923 р. РДАЛМ. Ф. 2061. Оп. 2. Од. зб. 21. 1 арк.
19. Ляшенко, Т. В. (2006). *Музична діяльність громадсько-культурних товариств Чернігівщини в контексті української музичної культури першої третини ХХ століття: дис. ... канд. мист. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського.*
20. Миронова, Н. А. (1995). *Московская консерватория. Истоки.* Москва: Московская консерватория.
21. Николаев, Л. В. (1979). *Статьи и воспоминания современников. Письма.* Ленинград: Сов. композитор. Ленингр. отд-ние.
22. Рогаль-Левецкий, Д. Р. (1961). *Е. В. Богословский. Из истории консерватории. Советский музыкант, 15 ноября, 4.*
23. Сабанеев, Л. (1912). *Музыкальные беседы. Наука о музыке. Музыка, 28 апреля, 375.*
24. *Стенограмма музыкального собрания в Московском музее музыкальной культуры имени М. И. Глинки, посвященного столетию со дня рождения Е. В. Богословского. 23 декабря 1974 г. РДАЛМ. Ф. 2061. Оп. 3. Од. зб. 48. 25 арк.*
25. Толстой, С. Л. (1968). *Очерки былого.* Тула: Приок. кн. изд-во.
26. *Хроники. (1913). Музыка, 5 января, 95.*
27. Шор Давид. (2001). *Воспоминания. – Иерусалим: Гешарим; Москва, Мосты культуры.*

References:

1. Al'shvang, A. A., Brjusova, N. Ja., Gol'denvejzer, A. B., Ivanov-Boreckij, M. V., Igumnov, K. N., Nejgauz, G. G., Pekelis, M. S., Fishman,

N. L., Javorskij B. L. (1934, June). *Harakteristika muzykal'no-nauchnoj dejatel'nosti professora Moskovskoj konservatorii E. V. Bogoslovskogo* [Characteristics of the musical and scientific activities of the professor of the Moscow Conservatory E. V. Bogoslovsky] (Fund 203 Evgenij Vasil'evich Bogoslovskij. №232). Russian National Museum of Music. Moscow [in Russian].

2. Badalov, O. P. (2018). *Professor Moskovskoj konservatorii E. V. Bogoslovskij i razvitie muzykal'nyh uchebnyh zavedenij Moskvy nachala XX veka* [Professor of the Moscow Conservatory E. V. Bogoslovsky and the development of Moscow musical educational institutions of early 20th century]. *Uchjonye zapiski Rossijskoj akademii muzyki imeni Gnesinyh*, 1 (24), 70–82 [in Russian].

3. Badalov, O. P. (2010). *Tvorcha dijal'nist' E. V. Bogoslovs'kogo u konteksti rozvitku muzichnoï kul'turi Rosii ta Ukraïni kincja XIX – pershoï tretini XX st.* [Creative activity of E. V. Bogoslovsky in the context of the development of the musical culture of Russia and Ukraine in the late XIX – first third of the XX century]. *Problemi vzaemodii mistectva, pedagogiki ta teorïi i praktiki osviti: zb. nauk. st. HNUM imeni I. P. Kotljarevs'kogo*, 30, 300–308 [in Ukrainian].

4. Bahtin, A. A. (2006). *Sintez iskusstv kak osnova mjuzikla dlja vzroslyh i detej* [Synthesis of the arts as the basis of the musical for adults and children] (Candidate's thesis). Russian Academy of Theater Arts – GITIS. Moscow [in Russian].

5. Bogoslovskij, E. V. (1910, August, 25). *Vospominanija o Regensburge* [Memories about Regensburg] (Fund 2061 Bogoslovskij Evgenij Vasil'evich (1874–1941) – kompozitor, muzykoved. Inventory 2. File 1). Russian State Archive of Literature and Art. Moscow [in Russian].

6. Bogoslovskij, E. V. (1930s). *Vseobshhaja istorija muzyki. Lekcii* [General history of music. Lectures] (Fund 2061. Inventory 1. File 11.

Chernovoj avtograf, rukopis' i mashinopis' s pravkoj avtora. 1930-e gg.). Russian State Archive of Literature and Art. Moscow [in Ukrainian].

7. Bogoslovskij, E. V. (1896–1928). *Vseobshhaja istorija muzyki. Lekcii [General history of music. Lectures] (Fund 2061. Inventory 1. File 6. Chernovoj avtograf. 1896–1928 gg.). Russian State Archive of Literature and Art. Moscow [in Russian].*

8. Bogoslovskij, E. V. (1916, September). *Istorija fortepiannoj literatury v svjazi so vseobshhej istoriej muzyki. Mashinopisnaja kopija (1960) s pravkoj i pometami E. I. Aleksandrovoj. Sentjabr' 1916 g. [The history of piano literature in connection with the universal history of music. Typewritten Copy (1960) with Editing and Labels E. I. Alexandrova. 1916 g. September] (Fund 2061. Inventory 2. File 5. 1960 g.). Russian State Archive of Literature and Art. Moscow [in Russian].*

9. Bogoslovskij, E. V. (1927). *N. V. Lysenko. Avtograf, rukopis'. 1927 g. [N. V. Lysenko. Autograph, manuscript. 1927 g.] (Fund 2061. Inventory 2. File 14). Russian State Archive of Literature and Art. Moscow [in Russian].*

10. Bogoslovskij, E. V. (1915, April 26). *Pamjati togo, kem my byli zhivy [In Memories of who we were alive]. Muzyka, 281 [in Russian].*

11. Bogoslovskij, E. V. (1912, Desember, 8). *Polozhenie nauchnyh zanjatij istoriej muzyki na Zapade i u nas [The position of the scientific studies in the history of music in the West and in our country]. Muzyka, 1052 [in Russian].*

12. Bogoslovskij, E. V. (1911, March, 19). *Rech' pri otkrytii chital'nogo zala imeni N. G. Rubinshtejna v obshhestve «Muzykal'no-teoreticheskaja biblioteka» [Speech at the opening of the reading room named after N. G. Rubinstein in the society «Music and Theoretical Library»]. Muzyka, 210 [in Russian].*

13. Bogoslovskij, E. V. (1928). *Sovremennye muzykal'nye techenija v Rossii. Chernovoj avtograf. 1928 g. [Modern musical trends in Russia. Draft*

autograph. 1928 g.] (Fund 2061. Inventory 1. File 6). Russian State Archive of Literature and Art. Moscow [in Russian].

14. Bogoslovs'kij, E. V. (1940, July, 27). Kompozitori (zi spogadiv) / Bil'shovik: Organ Chernigivs'kogo obkomu KP(b)U MPK ta oblasnoï Radi deputativ trudjashhij, № 172 (2272) [Composer. From the memories / Bil'shovik: authority of the Chernigiv regional CC(b)P, MRC and region convocation of deputies, № 172 (2272)] (Fund 2061. Inventory 1. File 15). Russian State Archive of Literature and Art. Moscow [in Ukrainian].

15. List Bogoslovs'kogo E. V. Taneevu S. I. vid 12 zhovtnja 1908 r. [Letter from Bogoslovsky E. V. to Taneyev S. I. 1908, October, 12] (Fund 880 («Taneevi»). Inventory 1. File 127). Russian State Archive of Literature and Art. Moscow [in Russian].

16. List Mihajlova K. M. Bogoslovs'komu E. V. vid 27 sichnja 1924 r. [Letter from Mihajlov K. M. to Bogoslovsky E. V. 1924, January, 27] (Fund 2061. Inventory 2. File 15). Russian State Archive of Literature and Art. Moscow [in Russian].

17. List Savelovoï Z. F. Bogoslovs'komu E. V. vid 7 bereznja 1923 r. [Letter from Savelova Z. F. to Bogoslovsky E. V. 1923, March, 7] (Fund 2061. Inventory 2. File 19). Russian State Archive of Literature and Art. Moscow [in Russian].

18. List Shora D. S. Bogoslovs'komu E. V. vid 2 chervnja 1923 r. [Letter from Shor D. to Bogoslovsky E. V. 1923, June, 2] (Fund 2061. Inventory 2. File 21). Russian State Archive of Literature and Art. Moscow [in Russian].

19. Ljashenko, T. V. (2006). Muzichna dijal'nist' gromads'ko-kul'turnih tovaristv Chernigivshhini v konteksti ukrains'koï muzichnoï kul'turi pershoï tretini XX stolittja [Musical activity of social and cultural societies of Chernihiv region in the context of the Ukrainian musical culture of the first third of the XXth century] (Candidate's thesis). National Music Academy named after P. Tchaikovsky. Kyiv [in Ukrainian].

20. Mironova, N. A. (1995). *Moskovskaja konservatorija. Istoki* [Moscow Conservatory. Stomp]. Moskva: Moskovskaja konservatorija [in Russian].
21. Nikolaev, L. V. (1979). *Stat'i i vospominanija sovremennikov. Pis'ma* [Articles and memoirs of contemporaries. Letters]. Leningrad: Sov. kompozitor. Leningr. otd-nie [in Russian].
22. Rogal'-Levickij, D. R. (1961, November, 15). *E. V. Bogoslovskij. Iz istorii konservatorii* [E. V. Bogoslovsky. From the history of the Conservatory]. *Sovetskij muzykant*, 4 [in Russian].
23. Sabaneev, L. (1912, April, 28). *Muzykal'nye besedy. Nauka o muzyke* [Musical conversations. Science of Music]. *Muzyka*, 375 [in Russian].
24. *Stenogramma muzykal'nogo sobranija v Moskovskom muzee muzykal'noj kul'tury imeni M. I. Glinki, posvjashhennogo stoletiju so dnja rozhdenija E. V. Bogoslovskogo. 23 dekabnja 1974 g.* [Transcript of a musical meeting in the Moscow Musical Culture Museum named after M. I. Glinka, dedicated to the centennial of the birth of E. V. Bogoslovsky. 1974, Desember, 23] (Fund 2061. Inventory 3 File 48). Russian State Archive of Literature and Art. Moscow [in Russian].
25. Tolstoj, S. L. (1968). *Očerki bylogo* [Essays of the past]. Tula: Priok. kn. izd-vo [in Russian].
26. *Hroniki* [Chronicle]. (1913, January, 5). *Muzyka*, 95 [in Russian].
27. Shor, David. (2001). *Vospominanija* [Memories]. Ierusalim: Gesharim; Moskva: Mosty kul'tury [in Russian].